

*Diaspora için değil
Türkiye için*

Mensur Akgün & Sylvia Tiryaki

di
ya
log

Establishing Contact Between Turkey & the Armenian Diaspora in the US

Diaspora için değil Türkiye için

Prof. Dr. Mensur Akgün Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi'nin kurucusu ve direktörüdür. Aynı zamanda İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı olan Akgün, çeşitli medya kuruluşlarında yazar ve yorumcudur.

Yrd.Doç.Dr. Sylvia Tiryaki Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi'nin Direktör Yardımcısı ve kurucularındandır. İstanbul Kültür Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmakta ve Human Security Collective'de kurul üyeliği görevini yürütmektedir

Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (GPoT Center)

Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (GPoT) 2009 yılında İstanbul Kültür Üniversitesi çatısı altında kurulmuş bağımsız, kar amacı gütmeyen bir araştırma merkezidir. Merkez, Türkiye'nin dış politikasını ilgilendiren konular başta olmak üzere uluslararası gündemde yer alan sorunlar üzerine çalışmalar yürütmektedir. Merkezin çok kültürlü ekibi, geniş bir yelpazede gerçekleştirdiği yenilikçi projelerle diyalog ve müzakere yöntemlerini kullanarak ikili ilişkilerde uzlaşma sağlamayı amaçlar.

İletişim

Yapıcı yorumlarınız ve katkılarınız bizim için önemlidir. İletişime geçmek için:

Telefon: +90 212 498 44 76/65

E-mail: info@gpotcenter.org

www.gpotcenter.org

Istanbul Kültür University

GPoT Atakoy Campus

34 156 Istanbul, Bakirkoy

Turkey

İÇİNDEKİLER

- 1 TEŞEKKÜR**
- 2 SHORT SUMMARY**
- 3 DIASPORA İÇİN DEĞİL TÜRKİYE İÇİN**
  - 3 *GİRİŞ***
  - 5 *ARKA PLAN***
  - 7 *SOYKIRIM SÖZLEŞMESİ NE DİYOR?***
  - 8 *ERMENİ DIASPORASI NE İSTİYOR?***
  - 10 *SONUÇ VE ÖNERİLER***

Teşekkür

Kısa olmasına rağmen bu çalışmaya da her çalışma gibi çok insanın emeği geçti, gerçekleşmesine bir çok kurum katkıda bulundu. Bize sağladığı farklı imkanlar için Açık Toplum Vakfı – Türkiye'ye, İstanbul Kültür Üniversitesi Mütevelli Heyeti'ne, T.C. Dışişleri Bakanlığı'na ve Chicago, Toronto başkonsoloslukları ile Ottawa Büyükelçiliği'ne minnet borçluyuz. Ayrıca projenin yürütücülüğünü üstlenen Sofia Hafdell ve Duygu Alpan'a da teşekkür etmek isteriz. GPoT Merkezi çalışanları Muhammed Ammash ve Omar Sheira'nın da bu çalışmada emekleri geçti. Belirtmeye gerek bile yok ama burada ifade edilen görüş ve kanaatler sadece bizi bağlamakta, mensubu olduğumuz İKÜ-GPoT'un dahi duruşunu yansıtmamaktadır.

Short Summary

This brief report is a result of the project conducted by Global Political Trends Center (GPoT Center), with the support of İstanbul Kültür Üniversitesi and Open Society Foundation-Turkey. It is largely based on a cumulative knowledge gained over the past year from meetings with Armenian Diaspora representatives from Toronto, Chicago, New York and Washington, as well as with experts working on the issue of the Armenian genocide. Needless to say, we have also benefited from the vast literature published on this topic.

The aim of this paper is not to rewrite history or to support one of the historical narratives of the 1915 events. The aim of our paper is to try to contribute to the understanding of what Turkey can and should do vis-à-vis this utmost sensitive and sad issue.

May it be a genocide or not, Armenians were victims of a big tragedy in 1915. Last year, on 23 April 2014, one day before the 99th anniversary of what Armenians refer to as Medz Yeghern, then Turkish Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan extended his condolences to the grandchildren of the victims who lost their lives in the context of the early twentieth century. Obviously, there has been a paradigm shift in the Turkish political approach, in addition to the approach of various segments of the Turkish public. We believe this issue will still be on the agenda even after the 100th anniversary of the tragic events of 1915. Therefore, we suggest that its historical and legal dimensions be debated in Turkey; not for the sake Armenian Diaspora but for Turkey itself.

Diaspora için değil Türkiye için

MENSUR AĞÜN & SYLVIA TIRYAKI

Giriş

Türkiye 23 Nisan 2014'te, yani mirasçısı olduğu imparatorluğun vatandaşı Ermenilerin evlerinden, yurtlarından atılıp büyük bir katliama uğramalarından 99 yıl sonra, bir taziye mesajı yayınlamış, I. Dünya Savaşı sırasında “tehcir gibi gayr-ı insani sonuçlar doğuran hadiselerin yaşanmış” olmasının “Türkler ile Ermeniler arasında duygudaşlık kurulmasına” engel olmaması gerektiğini söylemişti.

Mesajda 1915 olaylarının bilimsel bir şekilde incelenmesi için ortak bir komisyon kurulması çağrısı yinelenmiş, arşivlerin araştırmacılara açık olduğu belirtilmiş, etnik ve dini kökeni ne olursa olsun yüzlerce yıl birlikte yaşamış Anadolu insanların bundan sonra da ortak bir gelecek üretebilecekleri vurgulanmıştı. Hepsinden önemlisi de hayatlarını kaybeden Ermenilerin torunlarına Başbakan Erdoğan tarafından Türkiye'nin taziyeleri iletilmişti.

Yıllar sonra gelen böylesi bir taziye mesajının içeride de dışarı da etkili olmaması imkansızdı. Önce Türklerin Ermenileri öldürmediğini, aksine asıl katliamı Ermenilerin yaptığını söyleyen, sonra sayılar üstünden tartışmaya başlayan ve ancak son 10 yıldır tarihçiler komisyonu kurulmasını kabul eden bir ülke için 23 Nisan 2014 açıklaması tarihi nitelikteydi. Yaşanan trajedinin tanımı konusundaki bilinmezci tavır korunarak ilk kez insani bir jest yapılmıştı.

Türkiye'den gelen reaksiyonların büyük bir çoğunluğu müspet olmakla birlikte, yılların şartlanmışlığını yansıtan tepkiler de oldu. Asıl hedef olan Ermenistan ve Ermeni diasporasında ise açıklama genel anlamıyla olumlu bulundu, ancak yeterli görülmedi. Toprak tavizinden soykırımın tanınmasına kadar pek çok talep bu fırsatla bir kez daha dillendirildi. Bazıları Ermenistan ile sınır kapılarının açılmasını, bazıları tazminat ödenmesini istedi.

Kimileri de taziye dileğini 100. yılı geçiştirmek için bulunmuş bir yöntem olarak gördü. Ancak kim hangi amaçla ne demiş olursa olsun, 23 Nisan 2014 Başbakanlık açıklaması Türkiye'nin soruna bakışında bir sıçramayı temsil ediyordu. Açıklama, bizim gerek bu çalışma çerçevesinde gerekse başka platformlarda konuştuğumuz Ermeni diasporasının belli başlı kanaat önderleri tarafından da aynı şekilde görülmüştü.

Erivan'da yer alan Soykırım Müzesi.

Elinizdeki kısa metin, Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (GPoT Center) bünyesinde yürütülen ve İstanbul Kültür Üniversitesi ile Açık Toplum Vakfı – Türkiye tarafından desteklenen bir proje kapsamında, Ermeni diasporasının önde gelen temsilcileriyle ve Ermeni olmadığı halde soykırım sorununu çalışan akademisyenlerle Chicago, Toronto, New York ve Washington'da son bir yıl içinde yaptığımız görüşmelerden ve tabii okuduğumuz yayınlardan süzdüğümüz görüşlerden oluşuyor.

Mesleğimiz akademik olsa da bu çalışma akademik değil. Anlaşılabilir ve anlatılabilir olması için bu yazıyı uzun bir köşe yazısı gibi sunmayı düşündük. Dolayısıyla referansları da kendimize sakladık. Bizi bu yola biraz da konunun hassasiyeti, bizlerle görüşen bazı kanaat önderlerinin kimliklerinin açıklanmasından rahatsız olacaklarına dair edindiğimiz izlenim sevk etti.

Görüşebildiklerimizden ve hatta görüşemediklerimizden, taziye açıklamasının önemli olduğu dışında edindiğimiz iki temel kanaat var. Bunlardan ilki hemen hepsinin Ermenistan-Türkiye ilişkilerine değer verdiği

yönünde. Aralarında istisnalar olsa da bu proje kapsamında görüştüklerimizin çoğu iki ülke ilişkilerinin normalleşmesini ve sınırların açılmasını istiyor.

İkinci kanaatimiz ise diasporanın Türkiye'nin soykırım sorununu kendi içinde tartışmasını gerçekten önemseydiği yönünde. O kadar ki görüştüğümüz bazı kanaat önderleri Türkiye'de çıkan kitapları bavullarıyla bize getirdi. Bu yüzden de çalışmamızın başlığına "Diaspora için değil Türkiye için" sözlerini taşıdık.

Umuyoruz ki Türkiye'nin 2005'te İstanbul'da düzenlenen konferanslarla başlayan, sivil toplum örgütlerinin, düşünce kuruluşlarının, üniversitelerin inisiyatifleriyle gelişen ve ne yazık ki Hrant Dink'in öldürülmesinin ardından güçlenen anlayış değişimi bundan sonra da sürer.

Biz umutluyuz, 23 Nisan 2014 açıklamasıyla gerçekleşen paradigmatik sıçramanın 100'üncü yıl atlatıldı diye rafa kaldırılmayacağını düşünüyoruz. Beklentimiz, 1915 trajedisinin Türkiye tarafından resmen soykırımla ya da başka bir hukuki suç kategorisiyle tanımlanması değil. Bizim istediğimiz o dönemin özgürce tartışılması, konuyla ilgili kitapların ve makalelerin yayınlanması, konferansların düzenlenmesidir. Türkiye'nin kendini aşması, sorunun siyaset ve diplomasi alanının dışına taşınması öncelikli dileğimizdir.

İnanıyoruz ki bu sorunu kendi içinde tartışabilen bir Türkiye, tabularından, önyargularından ve korkularından kurtulacak, özgürleşecektir. Başka ülkelerin yönetimlerinin, parlamentolarının ne kararlar aldığına değil, kendisinin ne yaptığına bakacak; Ermeni diasporasının ne dediğinden çok kend-

DIASPORA İÇİN DEĞİL TÜRKİYE İÇİN

isinin nerede durduğuna önem verecektir. Aslında şimdiden böylesi bir Türkiye’de yaşıyoruz. Öyle bir Türkiye’de yaşamamış olsaydık, 23 Nisan 2014 mesajı zaten yayınlanamaz, benzeri bir mesaj 2015 için de verilemezdi.

Bundan sonra yapılması gereken, tarihin farklı anlatılarını görmek, 1915’te yaşanan büyük insanlık trajedisi soykırım dahi olsa Türkiye devleti ve vatandaşları açısından ne anlam ifade ettiğini anlamak, en azından tartışmaktır. Bizim burada yapmaya çalıştığımız da bu tartışmaya mütevazı bir katkıda bulunmaktır. Niyetimiz ne tarihi yeniden inşa etmek, ne de inşa edilmiş olan tarihlerden, daha doğrusu anlatılardan birine ağırlık vermektir. Bu yüzden takip eden sayfalarda “1915’te ne oldu?” sorusunun cevabı değil, Türkiye’nin bu sorunla baş etmesi için bizce yapılması gerekenlerin kısa bir dökümü var.

Arka plan

Hukuki ya da siyasi tanımından bağımsız olarak bakıldığında, 1915 yılında Ermenilerin büyük bir trajedi yaşadığını söyleyebiliriz. 24 Nisan’da İstanbul’da başlayan tutuklamalar ve infazlar ile 27 Mayıs’ta çıkartılan Tehcir Kanunu, milyonla insanın yerinden-yurdundan edilmesine, yüz binlercesinin ölmesine, öldürülmesine, ailesinden kopartılmasına yol açtı. Savaş sırasında İngiltere, Fransa ve Rusya, yapılanların cezasız kalmayacağını söyledi. Savaş sırasında ve sonunda bazı sorumlular yargılandı.

Bir yandan Lozan Barış Antlaşması’nın savaş sırasında işlenen suçların affını getirmesi ve mülkiyete ilişkin bazı sorunları çözmesi, diğer yandan Ermenistan’ın Türkiye’nin 1921’den beri iyi ilişkiler kurduğu Sovyetler Birliği’nin

parçası olması nedeniyle soykırım diye bir sorun, farklı bir adla da olsa, dünyanın ve Türkiye’nin gündemine gelmedi. Tarihinin başka tatsız vakalarını da unutan, Çanakkale başarısı üstünden ulus kurgulayan, içinde ve çevresindeki daha büyük sorunlarla uğraşan Türkiye, soykırım denen “suçlamayla” ciddi bir şekilde ilk kez 1973 yılında 74 yaşındaki Ermeni kökenli bir Amerikalının Los Angeles’ta diplomatlarımızı öldürmesiyle karşılaştı.

Daha önce 24 Nisan 1965’te Erivan’da bir toplu anma düzenlenmiş, Uruguay soykırımı tanımış ve ilk soykırım anıtı 1971 yılında Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Marsilya’da açılmıştı. Fakat bir THY ofisinin bombalanması dışında şiddet, siyasetin aracı olarak kullanılmamıştı. Sonrasında ise şiddetin keskinliği, dili ve sürekliliği Türkiye’yi harekete geçirdi. Viyana ve Paris büyükelçilerinin hedef alınması, diplomatlarımızın öldürülmesi, Esenboğa ve Orly Havaalanlarının bombalanması ve tüm bu terör eylemlerinin 1915’te yaşananların intikamının alınması için yapıldığının açıklanması, Türkiye’yi soykırım iddialarını çürütmeye ve karşı propaganda atağına sevk etti.

En zayıf nokta sayılar olduğu için ilk tartışmalar demografik veriler üstünden oldu. Bazıları da Türklerin Ermenileri değil, asıl Ermenilerin Türkleri öldürdüğünü ispatlamaya çalıştı. Acılar ve çaresizlik arasında inkar metaforuyla özetlenen resmi bir dil gelişti.

Ancak şiddet ve çarpışan anlatılar, sorunun uluslararasılaşmasına, aslında hukuki bir kategori olan soykırımın pek çok yerde siyasi olarak kabullenilmesine yol açtı. Türkiye alınan ya da alınması muhtemel

olan her soykırım kararına tepki gösterdikçe, zamanla geliştirdiği nüanslar görülmez oldu. İnkâr üstüne kurgulanan anlatı ülke içinde benimsendi; Ermeni, Türk'ün tarihsel "ötekisi" haline dönüştü, öte yandan siyasetin ve diplomasi'nin alanı daraldı.

Türkiye'nin kronik demokrasi açığı ve insan hakları sorunları da soykırım sorununun resmi anlatı dışında konuşulmasını, tartışılmasını engelledi. "Soykırım olmuştur" demek cezai müeyyideyi beraberinde getirmekteydi. Örneğin, Orhan Pamuk soykırımdan bahsetti diye yargılandı, 2006'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldığı Türkiye siyaseti sevinemedi. Değişim, 2005 yılında zor koşullar altında Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen bir konferansla birlikte başladı.

“İnkâr üstüne kurgulanan anlatı ülke içinde benimsendi; Ermeni, Türk'ün tarihsel “ötekisi” haline dönüştü, öte yandan siyasetin ve diplomasi'nin alanı daraldı.

Ardından Hrant Dink'in 2007'de öldürülmesine gösterilen tepkiler, 2008 yılında cumhurbaşkanları Sarkisyan ve Gül'ün siyasi cesaretleriyle gündeme gelen Futbol diplomasisi ve tabii ki İsviçre'de 10 Ekim 2009'da imzalanan protokoller, soykırım sorununun nispeten daha fazla platformda tartışılmasına yol açtı. Günümüz Türkiye'sinde soykırım üstüne yazılmış Türkçe veya tercüme çok sayıda kitap bulmak ve 1915 trajedisinin soykırım olduğunu ifade edenlerin görüşlerini okumak mümkün.

İletişim yayınlarından çıkan bir Raymond Kevorkian klasiği *Ermeni Soykırımı*, Bilgi Üniversitesi yayınevi tarafından ilk baskısı 2007'de yapılan Vahan Dadrian ile Taner

6 Eylül 2008 tarihinde Erivan'da gerçekleşen Türkiye-Ermenistan futbol maçı sırasında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan bir arada.

Akçam'ın *Tehcir ve Taktik: Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları* bunların arasında iddiası en güçlü, verileri en sağlam olanlardan. Ayrıca Taner Akçam başta olmak üzere 1915 trajedisinin soykırım olarak adlandırılabilirliğini söyleyen pek çok Türk ya da Türkiyeli yazar var.

Dahası Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) gibi düşünce kuruluşları, GPOT gibi üniversite merkezleri, Hrant Dink Vakfı, Anadolu Kültür Vakfı gibi sivil toplum örgütleri de sorunun farklı veçhelerinin anlaşılmasına, tartışılmasına katkıda bulunuyor. Nisan ayında çıkan dört fikir dergisinin kapak konusunun 1915 trajedisine ayrılmış olması da Türkiye'nin bu alanda kat ettiği yolu gösteriyor. *Toplum ve Bilim Dergisi*'nin kapak konusunun "1915-2015: Soykırım/Yüzleşme/Hesaplaşma" olarak seçilmesi kendi başına bir gösterge.

Devletin de boş durmadığını, yalnızca propaganda materyali üretmeyi bıraktığını, Ermeni diasporasına açılımı denediğini, yeni

DIASPORA İÇİN DEĞİL TÜRKİYE İÇİN

fikirler üstünde çalıştığını gözlemliyoruz. Geçtiğimiz yıldan bu yana, savrulmalar yaşansa da adil hafızadan bahsediliyor, ortak acılardan söz ediliyor. Fakat dışarıdan yükselen her ses, Papa Francesco'nun ya da Avrupa Parlamentosu'nun yaptığı bir çağrı, eski reflekslerin hortlamasına, alışılmış tepkilerin verilmesine yol açıyor.

Siyasi kanaat önderlerinin verdiği bu türden her tepki karşımızdakilerin bir kez daha ötekileşmesine, tarihin idrakinin gecikmesine neden oluyor. Görünen o ki verilen bu tepkilerin nedeni sadece kolaylığı, Türkiye siyaset sahnesine rahat tahvil edilebilmesi veya insanların anlam dünyasına ulaşmadaki araçsallığı değil. Aynı zamanda aşılamayan korkular, 1915'te yaşananların soykırım olarak tanınması halinde Türkiye için doğabileceği düşünülen sorumluluklar da var.

Kimileri tazminattan, kimileri diaspora temsilcileri tarafından zaman zaman dillendirilen toprak taleplerinden çekiniyor. Toprak taleplerinin hiç bir hukuki ve meşru zemini yok. Tazminat meselesi de Lozan'da büyük ölçüde çözülmüş durumda. Üstelik, mülk kaybindan dolayı ileride doğabilecek tazminat yükümlülüğünün de 1915'te yaşanan trajedinin niteliğiyle ilgisi yok. Mülk kaybı günün birinde tazmin edilirse, insanlar sürüldüğü ya da öldüğü için değil, mallarına el konulduğu için tazmin edilecektir. Ama tüm bunların anlaşılması öncelikle soykırım tanımının anlaşılmasıyla mümkün olacaktır.

Soykırım Sözleşmesi ne diyor?

Literatüre yeni girmiş bir kavram olan soykırım, yani jenosit, Polonyalı hukukçu Raphael Lemkin tarafından 1940'lı yıllarda

Yunanca ve Latince'den türetilmiştir. Nazi Almanyasında Yahudilere ve diğer azınlık gruplarına uygulanan olağan dışı şiddeti ve vahşeti tanımlamak, bundan sonra benzeri olayların yaşanmasını önlemek, suçluların cezalandırılmasını ve caydırıcılığı sağlamak için uluslararası bir sözleşmeyle hukukleştirilmiştir.

9 Kasım 1948'de imzalanıp, 12 Ocak 1951'de yürürlüğe giren *Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*, Türkiye tarafından 23 Mart 1950'de onaylanmıştır. *Nullum crimen, nulla poena sine lege* (kanunsuz suç ve ceza olmaz) kuralına istinaden sözleşmenin geriye işlemesi hukuken mümkün değildir. Aynı kural 2005 yılında yapılan bir düzenleme sayesinde iç hukukumuzda giren soykırım suçunu belirleyen ve aslında zaman aşımı öngörmeyen Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 76. maddesi için de geçerlidir.

Zaten 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'na ek VIII numaralı Genel Affa İlişkin Bildiri ve Protokol de böylesi bir yargılamanın yapılmasını imkansız hale getirebilecek niteliktedir. Başka bir deyişle 1948 Soykırım Sözleşmesi ve ona dayanan ulusal yasamız geriye işlemediği, işlese dahi yargılanacak insanlar hayatta olmadığı, üstelik de Lozan ile genel af ilan edildiği için elimizdeki metinler sadece varsayımsal çıkarsama yapmak ve soykırım suçunun ne olduğunu anlayabilmek açısından önemli.

Sözleşmenin 2. maddesinde yapılan tanıma göre bir ulusal, etnik, ırksal veya dinsel grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla gruba mensup olanların öldürülmesi, ciddi suretle bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, yerlerinin değiştirilmesi, doğumlarının engellenmesi, çocuklarının

zorla başka bir gruba verilmesi filllerinden herhangi birinin gerçekleşmesi soykırım suçunun maddi temelini oluşturuyor. Fakat bu suçları işleyen herkes soykırım suçlusu olmuyor.

“ Bir suçun soykırım olarak adlandırılabilmesi için bir grubu kısmen ya da tamamen ortadan kaldırma kastının olması şart. Yani soykırım suçunun maddi unsurlarının yok etme amacıyla gerçekleştirilmiş olması bekleniyor.

Bir suçun soykırım olarak adlandırılabilmesi için bir grubu kısmen ya da tamamen ortadan kaldırma kastının olması şart. Yani soykırım suçunun maddi unsurlarının yok etme amacıyla gerçekleştirilmiş olması bekleniyor. Suçun yok etme kastıyla işlenmemesi ya da kastın ispat edilememesi durumunda adının soykırım olarak konmasının mümkün olmaması gerekiyor. Ancak bu koşulun yerine getirilememiş olması hiç bir suçun işlenmediği anlamına gelmiyor. Sadece 1948 Sözleşmesi hükümleri çerçevesinde önlenmesi ve cezalandırılması şart uluslararası bir suç olmaktan çıkıyor.

Kısacası hukuk geriye işlemiş olsa ve bu suçla itham edilenler yargılanabilseydi, kasıt koşuluna bağlı olarak soykırım yüzünden belki mahkum olmayacaklardı. Fakat bu kişiler büyük bir olasılıkla TCK'nın başka maddeleri yüzünden suçun maddi unsurları ortaya çıkmış olduğu için mahkum olabileceklerdi. Yargılayan mahkeme, tıpkı I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında olduğu gibi işledikleri suçlardan dolayı onları mahkum edebilecekti. Çünkü savaş koşulları sırasında bile yağma, talan, insan öldürme, ırza geçme gibi eylemler suç sayılacaktı.

Dolayısıyla kasıt olmadığı veya bulunmadığı için bir suçun soykırım olarak adlandırılmaması, hiç bir suçun işlenmediği veya 1915'te yaşananların olağan şeyler olduğu anlamına gelmeyecekti. Tehcir kararını verenler, 24 Nisan'da İstanbul'da tutuklanan Ermeni önde gelenlerini yargısız infaz edenler, malları veya paraları için tehciire tabi tutulan insanları öldürenler büyük bir olasılıkla yargılanıp mahkum olacaklardı. Ama her şart altında yargılanacaklar bireyler olacaktı. Türkiye mirasçısı olduğu devleti değil, suç işlemiş, suça karışmış insanları yargılayacaktı.

Sözleşme'nin 4. maddesinde öngörüldüğü gibi soykırım suçunu işlemiş ya da işlenmesine yardımcı olmuş olanlar yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri de olsa yargılanacaktı. Sözleşme'nin 6. maddesinde belirtildiği ve 2005 yılında nihayet bir iç hukuk düzenlemesi yapıldığı için soykırım suçuyla itham edilenler Türkiye Cumhuriyeti mahkemelerinde yargılanacaktı. Ermenistan ya da diasporanın etkin olduğu Fransa veya Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin şüphelileri yargılama tarzından memnun olmazsa, sorunu Uluslararası Adalet Divanı önüne götürebilecekti.

Ermeni diasporası ne istiyor?

Tek bir sesi, tek bir duruşu, tek bir siyaseti olmayan Ermeni diasporası Türkiye'den öncelikle 1915'te yaşananları soykırım olarak tanımasını bekliyor. Bazıları için bu tanıma jenerik bir kavramın tanınmasıyla eş anlamlyken, bazıları tanımının 1948 Soykırım Sözleşmesi'nin 2. maddesine atıfla da olabileceğini, suçun bütün unsurlarının oluşmuş olduğunu iddia ediyor. Tanımının yetersiz kalması, diasporanın bazı temsilcilerinin ve örgütlerinin -ve belki ileride

DIASPORA İÇİN DEĞİL TÜRKİYE İÇİN

Ermenistan'ın da- tazminat ve toprak taleplerini gündeme getirmesi muhtemel.

Soykırım sorununun 100 yıl sonra bile sorun olarak varlığını sürdürebilmesini sadece Türkiye'nin vurdumduymazlığına bağlamak da gerçekçi olamaz. Ermeni milliyetçiliği hala Sevr Antlaşmasını diriltmek, hala "Batı Ermenistan'daki topraklarını" geri almak talebinden vazgeçmiş değil. Ermeni kaynaklarında yapılacak kısa bir literatür taraması bu taleplerin günümüzde dahi ne denli canlı olduğunu görmeye yetecektir.

Ancak Türkiye'nin anlaması gereken, Ermeni diasporasının örgütlü kesimlerinin gücünü uğradığı mağduriyetten, ondan da önemli mağduriyetini dillendirirken Türkiye'nin verdiği tepkilerden almış olduğudur. Soykırımın olmadığı yönündeki her tepki, 1915'te yaşanan büyük trajedinin inkarı olarak algılanmakta, Türkiye'nin resmi görüşünün üstüne oturduğu hukuki muhakeme siyasi duygusal çıkışlarla, iç politikanın gereklerine hitap eden anlatılarla gölgelenmektedir.

Yasama veya yürütme organlarının aldığı kararlarla 1915 trajedisini soykırım olarak tanımlayan her ülkeye ve Avrupa Parlamentosu dahil her kuruma karşı alınan siyasi, ekonomik ve diplomatik tedbir aslında geri tepmekte, Türkiye'nin kendisini izole etmesine, suçluluğunun kanıtı olarak görülmesine, diaspora ve Ermenistan'ın başarı hanesinin şişmesine neden olmaktadır. Toronto'da görüştüğümüz önde gelen bir Ermeni kanaat önderinin dediği gibi:

1915 olaylarının sebepleri arasında tabii doğu sınırında bazı Ermeni devrimcilerin Rusya'ya yardım veya katılım ihtimali, Osmanlıların savaşı kaybetmeleri durumunda bağımsız

Ermenistan kurma ümitleri vardı. Vahim olan, İttihat Terakki liderlerinin bu tehlikeye karşı aldıkları önlemdi. Vahim olan hükümetin devrimcileri veya onların eylemlerini etkisizleştirmek yerine kadın, erkek, çocuk, ihtiyar demeden kendi vatandaşlarını zorunlu göçe tabi tutması, bu göçü gerçekleştirmek için gerekli zaptiyeleri hapishaneleri boşaltarak katillerden seçmesi, bu göçün birçok vilayette katliamlara dönüşmesi, göçün geçici olduğuna dair vaatlere rağmen Ermenilerin ev ve mallarının - savaş sonrası geri dönüp kendilerine geri verileceği belgelenmesine rağmen - yani bütün varlığının yerel halk veya hükümet adamları arasında paylaşılmasaydı.

Türkiye'den beklenen, bu gerçekleri tanınması, soykırım adıyla olmasa bile Ermeni halkının çektiği acıları anlaması, tıpkı bundan tam bir yıl önce söylendiği gibi adil hafızanın yaratılması için çalışmasıdır. Bizim Chicago, Toronto ve başka yerlerde görüştüğümüz kanaat önderlerinin çoğu, maksimalist taleplerinin karşılanmayacağına farkında. Ortak noktalarını Ermenistan ile ilişkilerin iyileşmesi, Türkiye'deki Ermeni mirasının korunması için teşebbüse geçilmesi oluşturuyor.

İbadet yerlerinin iadesi, en azından bazılarının açılması talepler arasında ön plana çıkıyor. Arşivlerin tam olarak açılmadığı da dillendirilen şikayetler arasında. Zoryan Enstitüsü yöneticileri başta olmak üzere görüşemediğimiz ve tabii ki görüştüğümüz pek çok kişi ve kurum, giriş kısmında belirttiğimiz gibi Türkiye'nin kendi içindeki tartışmayı önemsiyor.

Görünen o ki Türkiye bu sorunu tartışıkça ve tabularından kurtuldukça hem üstündeki baskı azalacak hem de kendisi sorunun boyutlarını anladığı ve kavradığı için siyasilerinin ve kanaat önderlerinin ağzından duygusal tepkiler vermeyecek, çıkarlarını zedeleyen, dünyadaki algısını zorlayan çıkışlar yapmayacak. Savunma refleksiyle yapılan açıklamalar Ermeni vatandaşlarını incitmeyecek, onlara hala eşit yurttaşlar olmadıklarını düşündürmeyecek.

Sonuç ve öneriler

Bu kısa raporun çıkış noktasında soykırım sorununun bir sorun olarak Türkiye'nin gündemine girmesi, girdiğinden bu yana da diplomatik enerjisini tüketmesi var. Bize göre bu zamana kadar dışarıya karşı verilen mücadele başarılı değil. Türkiye, haklı bile olsa, 1948 Sözleşmesi'ne göre 1915 trajedisinin soykırım olarak adlandırılması mümkün olmasa dahi, duruşunu ve gerçek görüşünü dünyaya aktardığını söylemek çok zor. Belli ki aktarma yöntemi de sorunlu, aktarmaya çalıştığı fikir de.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız gibi en makul çıkış yolu Türkiye'nin bir yıl önce gündeme soktuğu "adil hafıza" iddiasına ağırlık vermesi, başkalarının hafızasını adil hale getirmekten çok kendi toplumsal hafızasını geleneksel önyargılardan, hurafe haline gelmiş bilgilerden arındırmasıdır. Türkiye bu konuda ne kadar çok konuşursa, ne kadar çok yazarsa, ne kadar çok okursa üzerindeki baskıdan o kadar çabuk kurtulur.

Hiçbir şeyden, hiçbir kavramdan korkulmaması gerekiyor. Buna soykırım da dahil. Bu yüzden sadece tarihin değil hukukun da tartışılması şart. Hukuk tartışmasının 1948 Soykırım Sözleşmesi'nin

sınırlarının ötesine taşınması, soykırım tanımının mülkiyet ve tazminat anlamında ne gibi sorumluluklar getirebileceğinin detaylarıyla incelenmesi gerekmekte. Fakat sorunun hukuki olmaktan çok siyasi olduğu, aynı zamanda ahlaki boyutunun da bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Bizim izlenimimiz mülkiyet sorunlarının yaşanan trajedinin hukuki ya da siyasi tanımından bağımsız olarak ele alınması gerektiği yönündedir. Esasen mülkiyete ilişkin sorunlar Lozan Antlaşması'nın 64, 65 ve 95'inci maddeleri çerçevesinde çözülmüşe benzemektedir. Adil olup olmadığı tartışılabilir olan bu düzenleme, sorunu hukuken çözüme kavuşturmuş gözükmektedir. Yine de uluslararası ceza mahkemelerinin ve Uluslararası Adalet Divanı'nın son yıllarda almış olduğu kararlar bu ve benzeri çalışmaların sınırlarının ötesinde tartışılmalıdır.

Hepsinden önemlisi de Türkiye, soykırım konusunda kararlı ve tutarlı bir üslup benimsemeli, bir yıl önce yaptığı açıklamayla uyumlu hareket etmelidir. Unutulmaması gereken resmi pozisyonun artık inkara dayanmadığıdır. 1915 yılında büyük bir trajedinin yaşandığı kabul edilmiş, imparatorluk dönemi Ermeni vatandaşlarının torunlarına taziyeye mesajı iletilmiş, bu döneme ilişkin adil bir hafızanın yaratılması için çalışılması çağrısında bulunulmuştur. Adil hafıza çağrısı sadece başkaları için değil Türkiye için de geçerlidir.

Türkiye bir yandan 2005 yılında Ermenistan'a yaptığı ortak komisyon teklifine referans verirken, diğer yandan 100 yıl önce yaşananların "soykırım" olmadığını söylerse tutarlı olamaz. Nasıl ki Türkiye başkalarının tarihi olaylar karşısında siyasi

DIASPORA İÇİN DEĞİL TÜRKİYE İÇİN

kararlar vermemesini istiyorsa, başkalarının da Türkiye’den aynı tavrı beklemek hakkıdır. Türkiye 1915’te yaşananlar konusundaki bilinmezci tavrını, farklı bir politika benimseyene ya da 1915’te gerçekten ne olduğu hukuki bir mercii tarafından belirlenene kadar, her alan ve açıklamada sürdürmek zorundadır.

Ayrıca soykırım bazı şartlar altında devlet sorumluluğu doğursa da bireyler tarafından işlenen bir suçtur. Nasıl ki bir ülkede birilerinin cinayet suçu işlemesi, toplu katliama kalkışması o ülkede yaşayan herkesi suçlu yapmazsa, insanlığa karşı en ağır suç sayılan soykırım suçunun işlenmiş olması da Türkiye’yi soykırımcı yapmaz. Devletin sorumluluğu bu suçu işleyenlerin mümkünse yargılanmasını sağlamak, hepsinden önemlisi de bu tür suçların işlenmesine engel olmaktır.

Bir başka nokta da soykırım suçunun tanımının 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi’nin 2. maddesinde yapılmasına rağmen günümüzde jenerik bir şekilde kullanılmasıdır. Pek çokları açısından etnik temizlik, toplu katliam ya da kıtal soykırım ile eşdeğer kavramlardır. Onlar için fark hukuki olmaktan çok semantiktir. Türkiye siyaseti üslup ve politika benimserken bu gerçekliğin bilinci içinde hareket etmek zorundadır.

“Türkiye 1915’te yaşananlar konusundaki bilinmezci tavrını, farklı bir politika benimseyene ya da 1915’te gerçekten ne olduğu hukuki bir mercii tarafından belirlenene kadar, her alan ve açıklamada sürdürmek zorundadır.

Nihayet, Türkiye aslında bu trajediyi çoktan tanımıştır. Büyükelçi Kamuran Gürün 1983 yılında yayınlanan kitabında Ermenilerin 300 bin civarında kayıp verdiğini söylerken trajedinin varlığını zaten tescil etmiştir. Geçtiğimiz yıla kadar yapılmayan yaşananlardan üzüntü duyulduğunun açıklanmasıdır. Yapılması gereken bu üzüntünün işlenmesi, Ermenilerin hissettiği acının gerçekten ortak bir şekilde paylaşılmasıdır.

Bu yıl Erivan’da düzenlenen 24 Nisan anma törenlerine siyasi katılımın sağlanamamış olması kaçırılmış bir fırsat olarak görülmelidir. Türkiye kendi 24 Nisan törenini düzenlemeyi, 1915 yılında hayatını kaybetmiş olanları anmayı, en kısa süre içinde bir anıt açmayı hem sorunun diplomatik boyutlarını dengelemek, hem de tarihiyle barışmak için düşünmelidir. Hrant Dink anısına açılacak bir anıt pek çok amaca aynı anda hizmet edecektir.

Binlerce insanın katılımıyla Hrant Dink’in cenaze töreni.

di
ya
Logg

GPOT

Global Political Trends Center
Istanbul Kültür University

GPoT Merkezi, yerel ve uluslararası sorunlara karşı şiddet karşıtı ve uzlaşmayı destekleyen çözümler üretmek amacıyla kurulmuştur. Misyonumuz, çok kanallı diplomasi toplantıları düzenleyerek, yaratıcı ve bağımsız araştırmalar yürüterek, medyada ulusal ve uluslararası sorunlar üzerine müzakerelere yer verilmesini teşvik ederek istikrar, demokratikleşme ve barışa katkıda bulunmaktır.

Merkez, toplumun pek çok kesimini ilgilendiren politik, sosyal ve ekonomik konular üzerine özgürce fikir ve bilgi alışverişi yürütülmesine olanak sağlayan bir yapı olarak hizmet vermektedir. Bu misyonu gerçekleştirmek amacıyla düzenli olarak kanaat önderleri, devlet yetkilileri, karar alıcılar, analistler, akademisyenler, uzmanlar ve medya temsilcileri bir araya getirilerek ortak çözümler üretilmesi hedeflenmektedir.

Yayınlarmız uluslararası ilişkiler alanındaki konulara ışık tutan akademik kitaplar, analitik politika yazıları, güncel analizler ve toplantı/konferans/faaliyet raporlarını içermekte olup websitemizden ücretsiz olarak indirilebilmektedir. Zürih merkezli International Relations and Security Network, Brüksel merkezli Europe's World, New York merkezli Columbia University Press gibi elektronik kütüphanelerden de erişilebilen yayınlarmıza ayrıca Google Books ve Amazon Kindle aracılığıyla da ulaşılabilir.